

ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟΥ: ΜΙΑ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ



ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟΥ:
ΜΙΑ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ

Παναγιώτη Παπαγιάννη

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Γιατί ένα βιβλίο για τὸ «Πολυτεχνεῖο»; Γιατί μία διαφορετικὴ σκοπιά; Τὰ αἵματηρά γεγονότα τοῦ Νοεμβρίου 1973, εἰδικότερα ἡ παρουσίαση καὶ ἡ ὅποια προσπάθεια ἐρμηνείας αὐτῶν, ἀποτελοῦν ἴσως ἓνα ἀπὸ τὰ πλέον παραπονημένα ζητήματα τῆς σύγχρονης Ἑλληνικῆς Ἱστορίας. Ἀποτελεῖ βασικὸ στοιχεῖο τῆς Μεταπολιτευτικῆς κουλτοῦρας, σχεδὸν μυθολογικὸ γιὰ τὴν Ἀριστερά καὶ γιὰ ὅσους ἄλλους «ἐπένδυσαν» ἐπικοινωνιακὰ σὲ αὐτό, ἀλλὰ δέχθηκε καὶ τὰ πυρὰ τῆς Ἀκρας Δεξιᾶς, ἀρκετὲς φορὲς ἀβάσιμα καὶ ἀτεκμηρίωτα.

Εἶναι καιρὸς νὰ δοῦμε τί πραγματικὰ συνέβη ἐκεῖνον τὸν παραγμένο Νοέμβριο, τὰ γεγονότα στὴν λιγότερο «μυθολογικὴ» τους διάσταση, ὅπως τὰ ἀναφέρει ὁ ἐξάιρετος κεντροαριστερὸς ἱστορικὸς Σόλων Γρηγοριάδης, ὁ Εἰσαγγελεὺς Δημήτριος Τσεβάς, ποὺ συνέταξε καὶ τὸ γνωστὸ «Πόρισμα Τσεβᾶ» λίγο μετὰ τὴν Μεταπολίτευση, καθὼς καὶ ἄλλοι μελετητές καὶ μάρτυρες. Στὶς ταραχὲς τοῦ Νοεμβρίου 1973 ὑπῆρξαν θύματα. Ὑπῆρξαν καταστροφές. Ποῦ ὅμως σταματοῦν τὰ ψεύδη καὶ ποῦ ἀρχίζει ἡ ἀλήθεια; Εἶναι πλέον ἀναμφισβήτητη ἡ κατήλευση τῶν γεγονότων ἀπὸ μεγάλο μέρος τοῦ πολιτικοῦ κόσμου, ποὺ ὀφείλει νὰ δείξουν σοβαρότητα καὶ εὐθύνη, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει ἡ παραμικρὴ ἐπιθυμία γιὰ ἀλλαγὴ σὲ αὐτὴ τὴν στάση. Ἐξίσου ἀπογοητευτικὴ εἶναι καὶ ἡ ἄρνηση (ἢ φυγοπονία;) ὀρισμένων ἀκροδεξιῶν νὰ προσπαθήσουν νὰ κατανοήσουν τί πραγματικὰ συνέβη τὶς ἡμέρες ἐκεῖνες καὶ νὰ σχηματίσουν ἔστω μία σοβαρότερη ἐπιχειρηματολογία.

Στὴν παρούσα μικρὴ σὲ μέγεθος ἱστορικὴ μονογραφία δὲν ἐπιχειρεῖται προσπάθεια ἐρμηνείας, οὔτε ἀναφορὰ περιπτῶν δημοσιευμάτων καὶ δικαστικῶν πρακτικῶν, τουλάχιστον αὐτῶν ποῦ, κατὰ τὴν γνώμη τοῦ

συγγραφέα, δεν συνεισφέρουν στην συνοπτική κατανόηση των γεγονότων. Οι ενδιαφερόμενοι για περαιτέρω πληροφορίες μπορούν να προσφύγουν στις πηγές στον πίνακα Αναφορών. Στο πρώτο κεφάλαιο της μονογραφίας παρουσιάζεται έν συντομία ή πολιτική κατάσταση της έποχής, στοιχείο απαραίτητο στην παρουσίαση των όσων συνέβησαν.

Το παρόν έργο, αφιερώνεται σε όσους αρνούνται να υποκύψουν στην συμπεριφορά του «πίστευε και μη έρεϋνα» και στην «πολιτική όρθότητα». Ειδικότερα αφιερώνεται στην μαθητιώσα νεολαία, στο δυναμικό και άτίθασο μέρος της, σε αυτό που δεν άρέσκεται στην «μυθοπλασία», στους νέους και νέες που άναζητούν και θέλουν να γνωρίζουν και τις διαφορετικές θεωρήσεις γύρω από κάθε μεγάλο ή μικρό ζήτημα.

Το βιβλίο αυτό θα προβληματίσει άρκετους άναγνώστες και, είναι βέβαιο, ότι θα ένοχλήσει άκόμη περισσότερους. Αυτό, άναπόφευκτα, είναι άποτέλεσμα κάθε διαφορετικής, πλην όμως τεκμηριωμένης, θέώρησης σε κάθε ζήτημα.

Άθήναι, Νοέμβριος 2022,

Παναγιώτης Παπαγιάννης

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ἡ Πολιτική κατάσταση τὸ Φθινόπωρο τοῦ 1973	σελ 1
Πῶς ἄρχισαν οἱ ταραχές τοῦ Νοεμβρίου 1973;	σελ 4
Τετάρτη 14 Νοεμβρίου 1973 – Ἡ κατάληψη τοῦ Πολυτεχνείου	σελ 7
Τὰ γεγονότα τῆς 15 ^{ης} Νοεμβρίου 1973	σελ 9
Παρασκευή 16, Σάββατο 17 καὶ Κυριακή 18 Νοεμβρίου 1973 – Τὰ γεγονότα κορυφώνονται	σελ 11
Ὁ ρόλος τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος Ἑλλάδας	σελ 20
Ὁ ἐπίλογος τοῦ δράματος	σελ 21
Γιατὶ ἔγινε τὸ Πολυτεχνεῖο;	σελ 23
Ὁ «ἑορτασμός» τοῦ Πολυτεχνείου	σελ 24
ΑΝΑΦΟΡΕΣ	σελ 25
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι - Ὁ κατάλογος τῶν νεκρῶν	σελ 28

Ἡ Πολιτικὴ κατάσταση τὸ Φθινόπωρο τοῦ 1973

Τὰ γεγονότα τοῦ Πολυτεχνείου εἶναι μέρος τῆς περιόδου τῆς «ἐπταετίας» (ἢ «στρατιωτικῆς διακυβέρνησης», «ἐπανάστασης», «χούντας», «δικτατορίας» ἀναλόγως μὲ τὶς πεποιθήσεις τοῦ κάθε ἀναγνώστη). Πρόκειται γιὰ τὸ καθεστὼς τὸ ὁποῖο ἐγκαθιδρύθηκε τὴν 21^η Ἀπριλίου 1967 ἀπὸ τὸν Συνταγματάρχη Γεώργιο Παπαδόπουλο καὶ μία μικρὴ ὁμάδα ἄλλων ἀξιωματικῶν. Ἀρχικῶς κατέλυσε καὶ ἀντικατέστησε τὴν παλαιότερη κοινοβουλευτικὴ τάξη πραγμάτων ὡς αὕτῃ λειτουργοῦσε στὰ πλαίσια τῆς Βασιλευμένης Δημοκρατίας καὶ ὡς εἶχε διαμορφωθεῖ μὲ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1952. Ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος προσπάθησε ἀνεπιτυχῶς νὰ ἀνατρέψει τὴν κυβέρνησι τῶν συνταγματαρχῶν τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1967. Μετὰ τὴν ἀποτυχημένη κίνησή του ἐγκατέλειψε τὴν χώρα καὶ παρέμεινε αὐτοεξόριστος στὸ ἐξωτερικόν. Ἡ χώρα παρέμεινε Βασίλειον μὲ Ἀντιβασιλέα μέχρι τὸ 1973. Στὶς 23 Μαΐου τοῦ 1973 ἐκδηλώθηκε τὸ Κίνημα τοῦ Βασιλικοῦ Ναυτικοῦ, γιὰ τὸ ὁποῖο πολλὰ ἔχουν εἰπωθεῖ καὶ γραφεῖ. Δὲν εἶναι στὸν σκοπὸ τοῦ παρόντος ἡ παρουσίασι καὶ ἀνάλυσι τοῦ Κινήματος τοῦ Ναυτικοῦ. Ἦταν ἓνα σοβαρὸ πλῆγμα στὸ γόητρο τῆς στρατιωτικῆς κυβερνήσεως, ἡ ὁποία ἐπέρριψε εὐθύνες γιὰ τὸ σχέδιον ἀνατροπῆς στὸν Βασιλέα Κωνσταντῖνο, δεδομένου καὶ τοῦ φιλομοναρχικοῦ φρονήματος τῶν περισσοτέρων συλληφθέντων στρατιωτικῶν καὶ πολιτῶν οἱ ὁποῖοι εἶχαν προσχωρήσει στὸ Κίνημα. Τὴν 1^η Ἰουνίου, τὸ Ὑπουργικὸ Συμβούλιον, ὑπὸ τὸν Γεώργιο Παπαδόπουλο, ὑπέγραψε Συντακτικὴ Πράξι γιὰ τὴν ἐγκαθίδρυσι πολιτεύματος Προεδρικῆς Κοινοβουλευτικῆς Δημοκρατίας καὶ τὴν κατάργησι τῆς Βασιλείας· κήρυξε δὲ ἔκπτωτον τὸν Βασιλέα Κωνσταντῖνο. Στὶς 29 Ἰουλίου, μὲ ἓνα νόθον, κατὰ πολλοὺς, δημοψήφισμα ἢ κατάργησι τῆς Βασιλείας καὶ ἡ προσπάθεια ἐγκαθιδρύσεως Προεδρικῆς Δημοκρατίας ὁλοκληρώθηκαν.

Πρόεδρος της Έλληνικής Δημοκρατίας όρίστηκε ό ίδιος ό Γεώργιος Παπαδόπουλος.

Τήν 1^η Οκτωβρίου 1973 ό Πρόεδρος αποφασίζει την παραχώρηση της έξουσίας σέ πολιτικά πρόσωπα και την σταδιακή αποχώρηση τών στρατιωτικών από την κυβέρνηση. Στις 8 Οκτωβρίου 1973, όρκίζεται πρωθυπουργός ό παλαιός πολιτικός Σπύρος Μαркеζίνης και ό Γεώργιος Παπαδόπουλος και οί στρατιωτικοί παραδίδουν πλέον επίσημα την έξουσία σέ πολιτικά πρόσωπα για πρώτη φορά μετά την 21^η Απριλίου 1967. Ό Παπαδόπουλος παραμένει προσωρινός Πρόεδρος της Δημοκρατίας. Συγκεκριμένα ό ιστορικός Σόλων Γρηγοριάδης¹ αναφέρει «Ήταν φανερό ή άπουσία από την κυβέρνηση όποιουδήποτε στρατιωτικοῦ». Σκοπός τών αλλαγών ήταν ή μετάβαση σέ έκλογες στις άρχες τοῦ 1974, τις όποιες ό Μαркеζίνης έπίσπευσε για τόν Φεβρουάριο. Άν και ό Στρατός και ή ΚΥΠ παρέμειναν στόν έλεγχο τοῦ Παπαδόπουλου, συμφωνήθηκε πλήρης έλεγχος τοῦ Υπουργείου Έξωτερικών από την νέα πολιτική κυβέρνηση². Έπιπλέον, παραχωρήθηκαν στην νέα κυβέρνηση οί προϋπολογισμοί όλων τών λειτουργιών, συμπεριλαμβανομένων και τών στρατιωτικών δαπανών. Παρά τὰ όσα ανάκαλεσαν μετά την μεταπολίτευση, **δέν ήταν λίγοι οί πολιτικοί ποῦ θέλησαν νὰ συνταχθοῦν μὲ την νέα κατάσταση** (Στέφανος Στεφανόπουλος, Εὐάγγελος Άβέρωφ, Γεώργιος Ράλλης, Ήλίας Ήλιοῦ της...άριστερῆς ΕΔΑ!!!, Παύλος Βαρδινογιάννης πρώην ὑπουργός της Ένωσης Κέντρου), ὑπῆρξαν βέβαια και αντιδράσεις (π.χ. Γεώργιος Μαῦρος, Παναγιώτης Κανελλόπουλος)³. Τό νέο καθεστώς αναγνωρίστηκε ως μία προσπάθεια έπιστροφῆς στόν κοινοβουλευτισμό από διάφορες χώρες, συμπεριλαμβανομένων όρισμένων από τὸ Άνατολικὸ Μπλόκ. Εἶναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι ό Πρόεδρος της Ρουμανίας (σὴν Σοβιετική σφαίρα

έπιρροής τότε) θα πραγματοποιούσε επίσκεψη στην Αθήνα και θα είχε συνομιλίες με την κυβέρνηση Μαρκεζίνη στις 21 Νοεμβρίου 1973.

Η νέα κυβέρνηση πολιτικών του Μαρκεζίνη, κλήθηκε να διαχειριστεί μέσα στον Οκτώβριο, το ζήτημα της παρουσίας Αμερικανικών δυνάμεων και της χρήσης βάσεων και νατοϊκού όπλισμού στην Ελλάδα, κατά την σύντομη πολεμική σύγκρουση του Ισραήλ με τις Αραβικές χώρες. Οί Αμερικανοί δεν ήταν ικανοποιημένοι από την στάση της Ελλάδας (το ίδιο συνέβη και για άλλες Ευρωπαϊκές χώρες) και λίγο μετά το πέρας των έχθροπραξιών, στα τέλη του μηνός, ο διπλωμάτης Τζών Ντέι, δήλωσε ότι «Πρέπει να αλλάξετε την κυβέρνηση Μαρκεζίνη, να διώξετε και τον Παπαδόπουλο. Έμείς οι Αμερικανοί δεν θέλουμε ούτε τον έναν, ούτε τον άλλον...»⁴. Παραμένει βέβαια άγνωστο, μέχρι σήμερα, αν πραγματικά οι Αμερικανοί υποκίνησαν ή ενίσχυσαν τις ταραχές του Νοεμβρίου, δεν παύει όμως να είναι μία σοβαρή πιθανότητα.

Για τα γεγονότα του Πολυτεχνείου, και κατά κάποιους προς εξυπηρέτηση ξένων συμφερόντων, πολλάκις παρουσιάζεται ως σχετική και η έμπλοκη του Δημήτρη Ιωαννίδη, σημαντικού παράγοντα της «έπταετίας» και αρχηγού της Ελληνικής Στρατιωτικής Αστυνομίας κατά τις ημέρες της Προεδρικής Δημοκρατίας του Παπαδόπουλου. Για το αν ο Ιωαννίδης ήταν Εβραίοφιλος ή Αμερικανόφιλος μόνο είκασίες μπορούμε να κάνουμε και δεν υπάρχουν στοιχεία που να αποδεικνύουν κάτι τέτοιο, αν και είχε εγκάρδιες σχέσεις και με Αμερικανούς και με τους έν Έλλάδι Έβραίους (Η αδελφή του ήταν παντρεμένη με μεγαλογιατρό Έβραϊκής καταγωγής). Μπορεί και να συνέβη κάτι τέτοιο. Σύμφωνα με τον Καθηγητή Πολιτικών Έπιστημών Αθανάσιο Διαμαντόπουλο⁵, το πιθανότερο είναι ότι ο Ιωαννίδης ανήκε στην κατηγορία όρισμένων στρατιωτικών που αίσθάνθηκαν παραγκωνισμένοι από την «Στρατιωτική Κυβέρνηση» και θεώρησε τον έαυτό του θεματοφύλακα των

ἀρχῶν τῆς «ἐπανάστασης». Τὸ μόνο ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι, ὅπως κατέθεσε καὶ ὁ στρατηγὸς Φαῖδων Γκιζίκης στὸν τακτικὸ ἀνακριτὴ Χρ. Χριστοφορίδῃ τὸ 1975 γιὰ τὰ γεγονότα τοῦ Πολυτεχνείου⁶, ὁ Ἰωαννίδης ὀργάνωσε καὶ πραγματοποιοῖσε, ἐντὸς λίαν συντόμου χρονικοῦ διαστήματος, πραξικόπημα ἀνατροπῆς τῆς κυβέρνησης Μαρκεζίνη. Τὰ σχετικά μὲ τὴν κατάθεση, τὴν ἡμερομηνία τοῦ Κινήματος (25/11/1973) καὶ τὸ σχέδιο συλλήψεως τοῦ Προέδρου Παπαδόπουλου, παρουσιάσθηκαν στὸ φύλλο τῆς ἐφημερίδας «Ἐλεύθερος Κόσμος» τῆς 22/6/1975. Γιὰ ὅσους δὲν γνωρίζουν ἢ δὲν θυμοῦνται, ὁ Ἰωαννίδης σὲ συνεργασία μὲ τὸν στρατηγὸ Γκιζίκη καὶ ἄλλους στρατιωτικοὺς ἀνέτρεψαν τὸν Μαρκεζίνη, συνέλαβαν καὶ ἔθεσαν σὲ περιορισμὸ τὸν Παπαδόπουλο καὶ ἐγκαθίδρυσαν νέα στρατιωτικὴ κυβέρνηση στὶς 25 Νοεμβρίου 1973. Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας ὀρίστηκε ὁ στρατηγὸς Φαῖδων Γκιζίκης, ποὺ διατήρησε τὸν τίτλο τοῦ ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν μεταπολίτευση καὶ παρὰ τὴν παραδοχὴ του γιὰ τὴν ἀνατροπὴ τῆς μεταβατικῆς κυβερνήσεως Μαρκεζίνη καὶ τὴν ἀνάληψη εὐθυνῶν γιὰ τὴν Κύπρο, οὐδέποτε καταδικάστηκε καὶ τοῦ ἀποδώθηκαν ὅλα τὰ δικαιώματα καὶ ἡ σύνταξη Προέδρου τῆς μετέπειτα Γ' Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας! Ὁ Ἰωαννίδης καὶ οἱ ὑπόλοιποι σὺν αὐτῷ κατέλειξαν στὴν φυλακὴ! Πρόκειται γιὰ ἓνα πολιτικὸ παράδοξο γιὰ τὸ ὁποῖο ἴσως κάποια στιγμή στὸ μέλλον νὰ δωθεῖ κάποια πειστικὴ ἐξήγηση.

Πῶς ἄρχισαν οἱ ταραχὲς τοῦ Νοεμβρίου 1973;

Ὁ Νοέμβριος τοῦ 1973 ξεκίνησε ταραγμένος. Στὶς 4 Νοεμβρίου, πραγματοποιήθηκε τὸ μνημόσυνο τοῦ Γεωργίου Παπανδρέου, παρουσία τοῦ Ἀλέκου Παναγούλη καὶ τῆς συντρόφου του Ὀριάννα Φαλάτσι (γνωστὴ Ἰταλίδα δημοσιογράφος ἀριστερῶν φρονημάτων). Γιὰ ὅσους δὲν γνωρίζουν ἢ δὲν

θυμούνται ο Άλέκος Παναγούλης αποπειράθηκε να δολοφονήσει τον Γεώργιο Παπαδόπουλο στις 13 Αυγούστου 1967, συνελήφθηκε, οδηγήθηκε σε δίκη, καταδικάστηκε σε φυλάκιση και τελικώς τον Αύγουστο του 1973, ο ίδιος ο Παπαδόπουλος του απένειμε προεδρική χάρη και αποφυλακίστηκε! Στο μνημόσυνο παρευρέθησαν και οι πολιτικοί Γεώργιος Μαύρος, Παναγιώτης Κανελλόπουλος, Ιωάννης Ζίγδης και άλλοι (όλοι αυτοί όχι μόνο εξόριστοι ή φυλακισμένοι δεν ήταν αλλά κυκλοφορούσαν στην Αθήνα, επιδιώκοντας μάλιστα, οι περισσότεροι, μία νέα επανεκκίνηση με την νέα πολιτική κατάσταση)⁷. Το μνημόσυνο σημαδεύτηκε από ταραχές, τύπου «μπαχαλάκηδων» θα λέγαμε σήμερα και δεκαεπτά συλλήψεις. Το BBC κατηγορήσε την κυβέρνηση Μαρκεζίνη για υπέρμετρη καταστολή και ανέφερε ότι τίποτε δεν έχει αλλάξει σε σχέση με τις προηγούμενες κυβερνήσεις των συνταγματαρχών. Την ίδια ημέρα, ο Μαρκεζίνης, ανακοίνωσε ότι θα προβεί σε περαιτέρω άμεση φιλελευθεροποίηση του καθεστώτος με ανακοινώσεις για αναθεώρηση όρισμένων άρθρων του Συντάγματος. **Οι ανακοινώσεις όρίστηκαν (συμπωματικά;) για την 17^η Νοεμβρίου!!** Πάντως, για την ιστορία, από τους δεκαεπτά συλληφθέντες αφέθηκαν άμεσα οι δώδεκα και στους υπόλοιπους επιβλήθησαν ποινές από 6-24 μηνών σε δίκη στις 13 Νοεμβρίου.

Ο Νοέμβριος ξεκίνησε «βαρύς» και με το λεγόμενο «φοιτητικό κίνημα». Την 1^η Νοεμβρίου, η κυβέρνηση Μαρκεζίνη ανήγγειλε την κατάργηση του μέτρου της αναγκαστικής διακοπής της αναβολής θητείας, που ίσχυε επί των ημερών Παπαδόπουλου για όσους φοιτητές είχαν συλληφθεί σε αντιστασιακές εκδηλώσεις και την ρύθμιση των φοιτητικών εκλογών, με την δημιουργία προσωρινών επιτροπών αριστούχων οι οποίοι θα είχαν ρόλο επίβλεψης στις αρχαιρεσίες. Οι προτάσεις απορρίφθηκαν από παρατάξεις φοιτητών προσκείμενων στην Αριστερά, οι οποίοι προέβαλλαν και ένα σωρό, άσχετων

μέ το θέμα, αξιώσεων π.χ. άμεση κατάργηση τής καθαρευούσης, άμεση μείωση τής στρατιωτικής θητείας στους 12 μήνες, άπελευθέρωση «συντρόφων» ανά την ύφήλιο, και άλλα πολλά γραφικά.

Στις 8 Νοεμβρίου, άρχισε μία κλιμάκωση τών γεγονότων. Ή άρχή έγινε με την προσπάθεια κατάληψης τής Νομικής, την όποία οι άρχες κατάφεραν να άποτρέψουν, και σημειώθηκαν συγκρούσεις με την άστυνομία. Οι καταδιωκόμενοι φοιτητές(;) κινήθηκαν προς το Πολυτεχνείο στην όδο Πατησίων. Το βράδυ είχαν συγκεντρωθεί περι τοις 5000-7000 άτομα στο προάυλιο του ίδρύματος⁸. Οι διαδηλωτές προχώρησαν σε κατάληψη όρισμένων κτηρίων και άναγραφή συνθημάτων όπως «Κάτω ή χούντα» και «Ό τύρραννος θα πεθάνει». Ή κίνηση στον δρόμο σταμάτησε. Άργά το άπόγευμα ό Πρύτανης του Πολυτεχνείου, ένας είσαγγελεύς και άξιωματικοί τής Άστυνομίας Πόλεων διαπραγματεύθηκαν με τοις καταληψίες και τοις ζήτησαν να άποχωρήσουν, χωρίς να καταφέρουν κάτι τέτοιο. Άγνωστο, όμως, γιατί, ή κατάσταση έκτονώθηκε λίγες ώρες άργότερα και οι συγκεντρωμένοι άποχώρησαν.

Στις 12 Νοεμβρίου πραγματοποιήθηκαν νέες κινητοποιήσεις φοιτητών στο Πανεπιστήμιο Άθηνών και στην Άνωτάτη Έμπορική Σχολή. Σύμφωνα με τον είσαγγελέα Τσεβά⁹, ό Ύπουργός Παιδείας Παναγιώτης Σιφναΐος έπισκέφθηκε το Πολυτεχνείο στις 13 Νοεμβρίου και προσπάθησε να κατευνάσει τα πνεύματα, ζητώντας άναβολή τών φοιτητικών άρχαιρεσιών ένόψη τών έπικείμενων βουλευτικών εκλογών και πρότεινε μία σειρά άλλων παραχωρήσεων. Δεν δέχθηκε τα αίτήματα τών φοιτητών, όπως αυτά, λίγο-πολύ, παρουσιάσθηκαν παραπάνω.

Τετάρτη 14 Νοεμβρίου 1973 – Ή κατάληψη τοῦ Πολυτεχνείου

Τὴν 14^η Νοεμβρίου καὶ μεταξύ τῶν ὥρῶν 14:00 καὶ 17:00, πραγματοποιήθηκαν γενικὲς σπουδαστικὲς συνελεύσεις τῶν τμημάτων τοῦ Ἐθνικοῦ Μετσοβείου Πολυτεχνείου⁹. Μία ἀπὸ τὶς ἀποφάσεις ἀφοροῦσε τὴν ἀποχὴ ἀπὸ τὰ μαθήματα μέχρι τὴν Δευτέρα 19 Νοεμβρίου. Παρόμοιες συνελεύσεις πραγματοποιήθηκαν καὶ σὲ ἄλλα ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα καὶ σχολές. Ἡ κοινὴ ἀπόφαση ὅλων τῶν φοιτητικῶν συλλόγων (ἢ γιὰ νὰ εἴμαστε πιὸ ἀκριβεῖς τῶν συντονιστικῶν ὀργάνων ὅσων φοιτητῶν ἐπιθυμοῦσαν τὴν ἀντιπαράθεση) ἦταν ἡ κίνηση πρὸς τὸ Πολυτεχνεῖο στὴν ὁδὸ Πατησίων. Ὅργάνωσαν μάλιστα καὶ σχετικὴ συντονιστικὴ ἐπιτροπὴ ἀπὸ ἀντιπροσώπους σχεδὸν ὅλων τῶν σχολῶν στὴν Ἀθήνα¹⁰.

Ἡ σύνθεση τῆς ἐπιτροπῆς μὲ τοὺς ἐκπροσώπους ἀπὸ κάθε Σχολὴ ἦταν ἡ ἀκόλουθη:

Νομικὴ: Λάζος Χρῆστος, Λαζαρίδης Χρύσανθος

Φιλοσοφικὴ: Κωστῆ Ἀγγελικὴ, Ἀλαβάνου Ἀριάδνη

Φυσικομαθηματικὴ: Λυγερὸς Σταῦρος, Τσαφάρáκης Μανοῦσος

Ίατρικὴ: Ἀναστασίου Ἑλένη, Σιδέρης Νίκος

Ὀδοντιατρικὴ: Κοροβέσης Ἰωάννης, Λαλιώτης Κώστας

Ἀρχιτεκτονικὴ: Χατζησωκράτους Δημήτρης, Τσεμπελῆς Γιώργος

Χημικὴ: Μωροπούλου Τόνια, Λογοθέτης Στέλιος

Μηχανολογικὴ: Δαφέρμος Ὀλύμπιος, Παπαβασιλόπουλος Γιώργος

Τοπογραφίας: Ἀνδρουλάκης Δημήτρης, Νισταζάκης Γιάννης

Καλῶν Τεχνῶν: Γεωργαντάκης Γ.

Ἀνωτάτη Σχολὴ Οἰκονομικῶν καὶ Ἐμπορικῶν Ἐπιστημῶν: Παππᾶς Στέλιος, Τσαντίδης Κώστας

Γεωπονικὴ: Ἀντώνογλου Νίκος, Τζουβάνος Δημήτρης

Πάντειος: Κουρμουλάκης Γιάννης, Κολιτσίδας Γρηγόρης

Δύο σημεία χρήζουν παρατήρησης στο σημείο αυτό. Πρώτον, ότι το «Πολυτεχνείο» δεν υπήρξε προϊόν του Πολυτεχνείου. Δεύτερον, ποτέ μέχρι σήμερα δεν έχουμε μάθει πόσοι φοιτητές δεν ενέκριναν τις κινητοποιήσεις και δεν ακολούθησαν. Δεν έχουμε, δηλαδή, ουσιαστική εικόνα για την δήθεν «μαζικότητα» των κινητοποιήσεων. Πόσοι ήταν οι αρχικοί φοιτητές οι οποίοι κινητοποιήθηκαν; Σύμφωνα με Ίταλο δημοσιογράφο, ως αναφέρεται από τον Γρηγοριάδη, το συγκεντρωμένο πλήθος ήταν περίπου 1000 άτομα από διάφορες σχολές. Αργά το απόγευμα⁹, μετά το πέρας κάθε συνελεύσεως, όρισμένοι φοιτητές αποφάσισαν και κατέλαβαν τον προαύλιο χώρο του Πολυτεχνείου. Πάντως, πάρα πολλά στοιχεία εκτός φοιτητικού κινήματος εισήλθαν μέσα σε μία-δυο ώρες στο υπό κατάληψη Πολυτεχνείο. Είναι «έκπληκτικό» το πότε πρόλαβαν να ενημερωθούν και να κινητοποιηθούν δεδομένου του «αύθορμητισμού» των φοιτητών σε μία εποχή που όχι μόνο κινητά τηλέφωνα δεν υπήρχαν, αλλά έπειδή δεν είχαν και όλοι κάποιο σταθερό (έκείνα τα παλιά όγκώδη βαριά σιδερένια με τον δίσκο και τις τρύπες στα νούμερα) ήταν κάποιος τυχερός αν υπήρχε τηλέφωνο στο παντοπωλείο της γειτονιάς στην άλλη γωνία του δρόμου.

Οι συγκεντρωμένοι προχώρησαν στην ανάρτηση μεγάλων πανώ με αντικυβερνητικό περιεχόμενο, στην ρίψη προκηρύξεων και στην αναφώνηση συνθημάτων.

Σύμφωνα με το πόρισμα Τσεβᾶ, περί την 18:00, στην γωνία των οδών Πατησίων και Στουρνάρα, ο Πρύτανης του Πολυτεχνείου συναντήθηκε με τον Αστυνομικό Διευθυντή Αθηνών και με εκπρόσωπο της Εισαγγελικής Αρχής. Ζητήθηκε η άδεια του Πρυτάνεως, για να εισέλθουν οι αστυνομικοί στο ίδρυμα

καὶ νὰ ἀπομακρύνουν τοὺς καταληψίες. Ὁ Πρύτανης ἀρνήθηκε κατηγορηματικῶς καὶ ἀνέφερε ὅτι ἀρνητικὴ ἦταν καὶ ἡ θέση τῆς Συγκλήτου τοῦ ἰδρύματος καθὼς καὶ τοῦ Συλλόγου τῶν Καθηγητῶν. Σύμφωνα μάλιστα μὲ τὸν Τσεβᾶ⁹: *«Ἐξεφράζετο δε ἐν ταυτῷ ἡ ἐλπίς τῆς ὑπὸ τῶν ἰδίων τῶν καθηγητῶν, ὡς καὶ κατὰ τὸ παρελθόν, εἰρηνικῆς ἀντιμετωπίσεως τῶν γεγονότων»*. Θὰ μπορούσαν οἱ Πρυτανικὲς ἀρχὲς νὰ ἀλλάξουν τὴν ροὴ τῶν γεγονότων; Σὲ μία κλιμάκωση τόσο σοβαρῇ, φέρουν μερίδιο εὐθύνης; Πάντως, ἀκόμη καὶ τὴν ἐπόμενη (15 Νοεμβρίου), ἡ Σύγκλητος ἀρνήθηκε πᾶσα ἰδέα ἐπεμβάσεως⁹!

Ὁ Ἀστυνομικὸς Διευθυντὴς προσπάθησε νὰ διαπραγματευθεῖ ἀπευθείας μὲ τοὺς ἐκπροσώπους τῶν καταληψιῶν χωρὶς ἀποτέλεσμα. Εἶναι, μάλιστα, χαρακτηριστικὸ ὅτι οἱ ἀστυνομικὲς δυνάμεις ἀπεχώρησαν σὲ θέσεις παρατηρήσεως καὶ δὲν ἀπέκλεισαν τὸ Πολυτεχνεῖο⁹. Πρακτικῶς, ὅποιος ἤθελε μπορούσε νὰ εἰσέλθει καὶ νὰ ἐξέλθει ἐλεύθερα!

Τὰ γεγονότα τῆς 15^{ης} Νοεμβρίου

Μέσα σὲ λίγες ὥρες, οἱ καταληψίες εἶχαν στήσει πομπὸ ἰσχύος 250watt (ὄχι εὐκαταφρόνητη ἰσχύς)¹¹ ποὺ τὸ σῆμα του ἔφθανε πρακτικὰ μέχρι τὸν Ὠρωπὸ. Σύμφωνα, μὲ τὸ πόρισμα Τσεβᾶ, οἱ φοιτητὲς δὲν λεηλάτησαν τὰ ἐργαστήρια ἠλεκτροτεχνίας καὶ ἠλεκτρονικῆς τοῦ Πολυτεχνείου. Ἦλθε, λοιπὸν, ἀπὸ ἔξω ὁ πομπός; Πότε πρόλαβαν, τὰ «αὐθόρμητα» παιδιά; Πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ δὲν ἤξεραν νὰ κρατήσουν βολτόμετρο πρὶν τὰ γεγονότα, μπράβο τους, γιὰ τὴν «καλὴ δουλειά»! Ὑπάρχει, πάντως, καὶ μία σοβαρὴ μαρτυρία γιὰ ὕπαρξη πομποῦ (δεύτερου;), ὄχι μέσα, ἀλλὰ ἔξω ἀπὸ τὰ κτήρια τοῦ Πολυτεχνείου¹¹. Τὸ πρωὶ τῆς 15^{ης} Νοεμβρίου ἔφθασαν στὸ Πολυτεχνεῖο πολλοὶ ἄλλοι ἄσχετοι

μέ τὸ φοιτητικὸ κίνημα. Σύντομα ἄρχισαν ἔκτροπα μέ καταστροφὴ ὀρισμένων γραφείων, σύμφωνα μέ τὸν Γρηγοριάδη¹², ἂν καὶ ὁ Τσεβάς στὴν δική του ἀναφορά, παραθέτει μεταγενέστερες καταστροφές, ἐκτὸς τοῦ γραφείου τοῦ Κυβερνητικοῦ Ἐπιτρόπου τὸ ὁποῖο λεηλατήθηκε καὶ καταστράφηκε ἀπὸ τοὺς φοιτητὲς (τὸ γεγονὸς ἐπιβεβαίωσαν καὶ καθηγητὲς τοῦ Πολυτεχνείου σὲ μεταγενέστερες καταθέσεις τους). Ὅπως ἔχει ἤδη ἀναφερθεῖ, συνεκλήθη καὶ ἡ Σύγκλητος, ἡ ὁποία ζήτησε ἀπὸ τὴν κυβέρνησις νὰ μὴν ἐπέμβει ἡ ἀστυνομία, πράγμα ποὺ ἔγινε σεβαστό. Ἡ ἀστυνομία, γύρω ἀπὸ τὴν περίμετρο τοῦ Πολυτεχνείου εἶχε ἤδη ἀπομακρυνθεῖ σὲ «ἀσφαλὴ» ἀπόστασις. Ἀπὸ τὸ ἀπόγευμα καὶ τὴν ἐπόμενη ἡμέρα (16^η Νοεμβρίου), ὁ παράνομος πομπὸς καλοῦσε τὸν πληθυσμὸ σὲ ἐξέγερσις. Ἡ συντονιστικὴ ἐπιτροπὴ, στὴν ὁποία ὁ ρόλος τῶν φοιτητῶν ἦταν πλέον ἀρκετὰ περιορισμένος, ἐξέδωσε καὶ σχετικὸ ἐπαναστατικὸ μανιφέστο.

Σύμφωνα μέ τοὺς πρωταγωνιστὰς φοιτητὲς τῶν γεγονότων ἐκείνων, ὁ πομπὸς κατασκευάστηκε καὶ ἐγκαταστάθηκε στὸ κτήριο τῶν μηχανολόγων καὶ ὑπεύθυνος γιὰ τὴν λειτουργία του ὀρίστηκε ὁ Χριστουδαλάκης Νικόλαος, μέ ἐκφωνητὰς δύο φοιτητὲς (Παπαχρήστος Δημήτρης, Χαραλαμπίδης Μίλτος) καὶ μία φοιτήτρια (Δαμανάκη Μαρία, τὴν μετέπειτα γνωστὴ πολιτικὸ).

Στὸ Πολυτεχνεῖο συνέρρευσαν καὶ ἄλλα ἄτομα ἀπὸ διάφορες συνδικαλιστικὰς ομάδες ἐργατῶν καὶ ἄλλων ἐπαγγελματιῶν. Εἶναι βέβαια ἄγνωστο ἐὰν θέλησαν ἀπλῶς νὰ ἀδράξουν τὶς ἐπικοινωνιακὰς εὐκαιρίες τῆς συγκέντρωσις ἢ κάποιοι ἐξ αὐτῶν νὰ προχωρήσουν σὲ μαχητικὴ κλιμάκωσις τῆς ἀντιπαράθεσις μέ τὴν κυβέρνησις. Μετὰ τὴν Μεταπολίτευσις, ἀρκετοὶ ἐκ τῶν φοιτητῶν τῆς «Συντονιστικῆς Ἐπιτροπῆς» καταφέρθηκαν ἐναντίον ὅλων τῶν συγκεντρωθέντων καὶ τοὺς κατηγόρησαν ὅτι προκάλεσαν κάθε ἀπώλεια ἐλέγχου.

Μία «γραφική» ιστορία της εποχής είναι αυτή της «κινητοποίησης» των ήθοποιων έξωθεν του Πολυτεχνείου. Ή αλήθεια είναι ότι πράγματι συνέβη, όχι όμως με την έγκριση των σχετικών συνδικαλιστικών οργάνων. Αντιδράσεις ενάντια στην κινητοποίηση των ήθοποιων εξέφρασαν οι Δημήτρης Παπαμιχαήλ, Κώστας Ρηγόπουλος και ο Σωτήρης Μουστάκας, ενώ οι Δημήτρης Μυράτ και Άλέκος Αλεξανδράκης δεν θέλησαν να προσέλθουν στις άτυπες συνελεύσεις των «άντιστασιακών συναδέλφων». Πάντως, η «έθνικη σταρ» Αλίκη, ντύθηκε ανάλογα και έκανε βόλτες στην Πατησίων κρατώντας πλακάτ.

Μετά την έκδήλωση ταραχών και μικροσυμπλοκών σε διάφορα σημεία των Αθηνών και την ολοκληρωτική διακοπή της κυκλοφορίας στην οδό Πατησίων, πραγματοποιήθηκε συνάντηση του Υπουργού Παιδείας Σιφναίου και του Πρωθυπουργού Μαρκεζίνη και στην συνέχεια και με τον Υπουργό Δημοσίας Τάξεως και τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας Παπαδόπουλο. Ο Παπαδόπουλος ήταν αντίθετος σε κάθε επέμβαση στο Πολυτεχνείο και δεν θέλησε να εναντιωθεί στην απόφαση της Συγκλήτου.

Παρασκευή 16, Σάββατο 17 και Κυριακή 18 Νοεμβρίου 1973

– Τα γεγονότα κορυφώνονται

Στις 16 Νοεμβρίου η κατάσταση κλιμακώνεται. Στις 16:30 σημειώνονται οι πρώτες ταραχές στην περιοχή Μακρυγιάννη και αργότερα στην πλατεία Κλαυθμώνος και στα Χαυτεΐα. Σημειώνονται επιθέσεις πολιτών στην Νομαρχία Αττικής και σε άλλα κυβερνητικά κτήρια¹³. Στις 18:00 διαδηλωτές κινούνται επί της Σταδίου προς το Σύνταγμα αλλά ανακόπτονται από αστυνομικές δυνάμεις στο ύψος της οδού Κοραή⁹. Αναφέρθηκαν αρκετοί

τραυματισμοί. Σημειώθηκαν και αρκετές καταστροφές και λεηλασίες περιουσιών (θραύσεις ύαλοπινάκων και προθηκών καταστημάτων). Όμαδες διαδηλωτών ανατρέπουν όχήματα και ανάβουν φωτιές στις οδούς Πατησίων, Αλεξάνδρας και άλλα σημεία. Από τις 20:00 πραγματοποιείται πλέον μαζική χρήση δακρυγόνων και η ατμόσφαιρα γίνεται αποπνικτική. Αργότερα, το βράδυ ακούγονται μερικοί πυροβολισμοί. Στις 19:30 μετά τις επιθέσεις και τις ζημιές στο κτήριο της Νομαρχίας (Αιόλου 104), ζητείται η συνδρομή της Χωροφυλακής. Στις 20:30 πραγματοποιείται επίθεση διαδηλωτών στο Ύπουργείο Δημοσίας Τάξεως (Γ' Σεπτεμβρίου και Μάρνη) διάρκειας περίπου δύο ωρών. Ο αρχηγός της αστυνομίας ζητεί από την κυβέρνηση, την συνδρομή του στρατού. Στην μετέπειτα απόλογία του το 1975, ο πρωθυπουργός Μαρκεζίνης αναφέρει την «κλασσική γραμμή» ότι ήθελε να δράσει διαφορετικά αλλά δεν τον άφηναν και ότι κανένας δεν τον υποστήριζε. Πολύ πιο κατατοπιστικός ήταν ο Γεώργιος Παπαδόπουλος¹⁴, που ανέφερε ότι πραγματοποιήθηκε συμβούλιο στο οποίο συμμετείχαν ο Μαρκεζίνης και αρκετοί ύπουργοί του, ο αρχηγός της αστυνομίας Νικόλαος Δασκαλόπουλος (που ζήτησε και την συνδρομή του στρατού) και ο ίδιος ως Πρόεδρος της Δημοκρατίας με αύξημένες αρμοδιότητες. Σύμφωνα, μάλιστα με τον αρχηγό του ΑΕΔ (Άρχηγείο Ένόπλων Δυνάμεων - σημερινό ΓΕΕΘΑ) στρατηγό Δημήτριο Ζαγοριανάκο, ο Δασκαλόπουλος ζήτησε και έγγραφως την συνδρομή του στρατού (με το ύπ' αριθμόν Β 34258 Φ 0025 /16-11-1973 έγγραφο το οποίο υπέβαλε ο Αστυνομικός Διευθυντής Αθηνών Λουκάς Χριστολουκάς προς την ΑΣΔΕΝ) επικαλούμενος τον ύπ' αριθμόν 341 κανονισμό του Β.Δ. της 4-9-1949 (βλέπε παρακάτω). Ο στρατηγός Όδυσσέας Άγγελής (σημαντικό πολιτικό πρόσωπο στην νέα Προεδρική Δημοκρατία) απέκλεισε την έμπλοκή του στρατού. Τελικώς, ως Πρόεδρος, ο Παπαδόπουλος συνεφώνησε στην έμπλοκή του στρατού (ώρα 23:15) ύπο

τὸν ὄρο τῆς ἀποφυγῆς χρήσης ὅπλων, παρὰ μόνο σὲ ἔσχατη ἀνάγκη προστασίας.

Σύμφωνα μὲ τὸ μεταγενέστερο «μεταπολιτευτικὸ» βούλευμα τοῦ Συμβουλίου Ἐφετῶν¹⁵ γιὰ τὰ γεγονότα στὸ Πολυτεχνεῖο, ἐνεργοποιήθηκαν μὲ καθ' ὅλα νόμιμο τρόπο, τὰ ὅσα προέβλεπε ὁ ὑπ' ἀριθμὸν 341 Κανονισμὸς τῆς ἐν ταῖς πόλεσι καὶ φρουρίοις ὑπηρεσίας τῶν στρατευμάτων, τοῦ ΒΔ τῆς 4^{ης} Μαρτίου 1949, ΦΕΚ 7, Α' τεύχος τῆς 5^{ης} Μαρτίου 1949, καθὼς καὶ οἱ μεταγενέστερες τροποποιήσεις αὐτοῦ.

Οἱ στρατιωτικὲς δυνάμεις, οἱ ὁποῖες κινητοποιήθηκαν ἦταν οἱ ἑξῆς:

α) Μία διλοχία τοῦ 28ου συντάγματος μὲ 10-12 τεθωρακισμένα ὀχήματα μεταφορᾶς προσωπικοῦ (Χαϊδάρι – ΚΕΒΟΠ). Ἡ διαταγὴ κίνησης πρὸς τὰ στρατόπεδα Αὐξεντίου, Σταθμοῦ Λαρίσης καὶ 951 Λόχου ΕΣΑ, γιὰ νὰ εἶναι πλησίον τοῦ Κέντρου τῆς πόλης δόθηκε στὶς 21.30 - 22.00.

β) Δυνάμεις καταδρομῶν (1η καὶ 2η μοίρα Ἀλεξιπτωτιστῶν καὶ τμήμα τῆς Σχολῆς Ἀλεξιπτωτιστῶν μὲ ἀντίστοιχα ὀχήματα μεταφορᾶς προσωπικοῦ. Ἡ διαταγὴ κίνησης δόθηκε περὶ τὴν 23.00

γ) Οὐλαμὸς ἀρμάτων μάχης τοῦ ΚΕΤΘ.

Ὁ συντονισμὸς τῶν ἀνωτέρω δυνάμεων ἦταν στὴν εὐθύνη τοῦ Διοικητῆ τῆς ΑΣΔΕΝ (Ἀνώτατη Στρατιωτικὴ Διοίκηση Ἑσωτερικοῦ καὶ Νήσων), ὁ ὁποῖος καὶ ὄρισε ἐπικεφαλὴ συνταγματάρχη (συγκεκριμένα τὸν Θρασύβουλο Γιοβάνη). Ἀποστολὴ του ἦταν ἡ ἀποκατάσταση τῆς τάξεως καὶ ἡ ὁμαλὴ ἐκκένωση τοῦ Πολυτεχνείου, σὲ συνεργασία μὲ τὸν Διευθυντὴ τῆς Ἀστυνομίας. Ὑπῆρξε ρητὴ ἐντολὴ ἀποφυγῆς χρήσεως ὅπλων.

Μέχρι τὰ μεσάνυκτα ἡ ἀστυνομία εἶχε ἀποκλείσει τὸ οἰκοδομικὸ τετράγωνο τῶν ἐγκαταστάσεων τοῦ Πολυτεχνείου. Πρακτικῶς, δὲν ὑπῆρχε καμμία δυνατότητα εἰσόδου ἢ ἐξόδου εἴτε ἀπὸ τὴν κύρια πύλη, εἴτε ἀπὸ ἄλλες μικρότερες θύρες. Σύμφωνα μὲ τὸ πόρισμα Τσεβᾶ, σημειώθηκαν καὶ ρίψεις δακρυγόνων ἐντὸς τοῦ προαύλιου χώρου.

Ἡ κατάσταση κλιμακώθηκε περαιτέρω λίγο μετὰ τὰ μεσάνυκτα, μὲ τὸν πυροβολισμό ὑπαστυνόμου ἀπὸ διαδηλωτὴ στὴν περιοχὴ τῶν Χαυτείων¹⁶, ἀρκετὰ μακριὰ ἀπὸ τὸ Πολυτεχνεῖο. Εὐτυχῶς, τραυματίσθηκε μόνο ἐλαφρῶς. Ὁ στρατὸς ἦταν πλέον καθοδὸν πρὸς τὸ Πολυτεχνεῖο καὶ τὸ κέντρο τῶν Ἀθηνῶν. Στὶς 01:45 τὰ ἄρματα μάχης ἔφθασαν στὴν πύλη τοῦ Πολυτεχνείου στὴν Πατησίων. Σύμφωνα μὲ τὸν ὑπίλαρχο Μιχαήλ Γουνελά, ὑπῆρχαν πέντε ἄρματα μάχης (οὐλαμὸς), ὑπὸ τὴν διοίκησή του, στὸν δὲ εὐρύτερο χῶρο ἀναπτύχθηκε μία μοίρα καταδρομῶν, ὑπὸ τὴν διοίκηση ἀξιωματικοῦ τῶν εἰδικῶν δυνάμεων¹⁷. Σκοπὸς τῶν δύο στρατιωτικῶν τμημάτων, σύμφωνα μὲ τὶς ὁδηγίες τὶς ὁποῖες εἶχε λάβει ὁ ὑπίλαρχος Γουνελάς, ἦταν νὰ παρεμβληθοῦν ἀνάμεσα στὶς δυνάμεις τῆς ἀστυνομίας καὶ στοὺς διαδηλωτὲς καὶ νὰ ἐγγυηθοῦν τὴν ἀσφάλεια ὅλων. Σύμφωνα μὲ τὸ βούλευμα Ἐφετῶν, στὶς 02:45 δόθηκε στοὺς καταληψίες μικρὴ διορία νὰ ἐξέλθουν. Τὸ κύριο ἐρώτημα εἶναι ἐὰν ὑπῆρξαν ἄτομα τὰ ὁποῖα θέλησαν νὰ ἐξέλθουν. Σύμφωνα μὲ τὸν Κυριάκο Σταμέλο¹⁷, φοιτητὴ τότε τοῦ τμήματος Μηχανολόγων-Ἡλεκτρολόγων καὶ ἀναπληρωματικὸ μέλος τῆς συντονιστικῆς ἐπιτροπῆς τῶν καταληψιῶν φοιτητῶν, ὑπῆρξαν πάρα πολλοὶ φοιτητὲς, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ ἴδιος, οἱ ὁποῖοι ἐπιθυμοῦσαν τὴν ὅσο τὸ δυνατόν πιὸ ἀνώδυνη ἀποκλιμάκωση τῆς κατάστασης καὶ τὴν ἄμεση καὶ ἀσφαλὴ ἀποχώρησή τους. Ὑπῆρξε, ὅμως καὶ ὁμάδα καταληψιῶν, ἡ ὁποία ἐπιθυμοῦσε παραμονὴ ὅλων στὸν χῶρο, κλιμάκωση καὶ σύγκρουση μὲ τὴν ἀστυνομία καὶ τὸν στρατό. Σαφέστατα ὑπῆρξε διχασμὸς τῶν καταληψιῶν.

Σύμφωνα με τους Σταμέλο και Γουνελά, περίπου μία ώρα πριν την κατάρρευση της πύλης, δύο μικρές παράπλευρες, της κεντρικής πύλης, θύρες άνοιξαν για λίγα λεπτά και μερικοί καταληψίες έξιηλθαν με ασφάλεια, και φάνηκε προς στιγμήν ότι ή ασφαλής εκκένωση του Πολυτεχνείου ήταν έφικτή, υπήρξε όμως κινητοποίηση, σημειώθηκαν ταραχές μέσα στον χώρο (πιθανόν από άτομα που δεν έπιθυμούσαν την έξοδο των καταληψιών) και οι θύρες σφραγίστηκαν εκ των έσω. Τα μέλη της συντονιστικής επιτροπής που έπιθυμούσαν την έξοδο όρισαν τους φοιτητές Κυριάκο Σταμέλο και Κωνσταντίνο Λαλιώτη (πρόκειται για τον γνωστό πολιτικό του ΠΑΣΟΚ) ως επικοινωνιακούς συνδέσμους με τον στρατό. Είναι χαρακτηριστικό, σύμφωνα με τον Σταμέλο, ότι είχαν εμπιστοσύνη μόνο στον στρατό και όχι στην αστυνομία, για την οποία είχαν σχηματίσει την εντύπωση ότι είχαν χάσει κάθε έλεγχο. Οι δύο φοιτητές ανέλαβαν τις διαπραγματεύσεις με τους αξιωματικούς Γουνελά και Γιοβάνη για την ασφάλεια των φοιτητών και για την δημιουργία σημείου έξόδου, για όσους έπιθυμούσαν να άποχωρήσουν, ό δε υπίλαρχος ήταν συνεργάσιμος, ψύχραιμος και δεν έπιθυμούσε την οποιαδήποτε σύγκρουση. Είναι αλήθεια ότι και οι δύο πλευρές έπιθυμούσαν τó άνοιγμα της κεντρικής πύλης, ή οποία, πέρα από κλειδωμένη, ήταν σφραγισμένη, από την έσωτερική πλευρά, με όχήματα, ξυλεία και άλλα βαριά αντικείμενα.

Κατά τις δύο-τρείς τελευταίες ώρες πριν τó άρμα εισέλθει στον προαύλιο χώρο, υπεύθυνος για την πύλη ανέλαβε ό ίδιος ό Σταμέλος, γιατί, σύμφωνα με τον ίδιο, οι «σύντροφοι» του Κομμουνιστικού Κόμματος Έλλάδας που είχαν αναλάβει αυτόν τον ρόλο, έγκατέλειψαν τις θέσεις τους και έφυγαν από τó κτήριο. Έσωτερικά, οι όποιες προσπάθειες όσων έπιθυμούσαν την έξοδο συνάντησαν την έντονη αντίδραση όσων είχαν επιλέξει την σύγκρουση. Χαρακτηριστικά, ό Σταμέλος ανέφερε ότι «έμεϊς βγάζαμε ένα άντιστήριγμα

από την πύλη για να την ανοίξουμε, αυτοί (οί αντιρρησίες της έξόδου) έβαζαν δύο». Οί Σταμέλος και Γουνελάς συναποφάσισαν να ανοιχτεί η πύλη από ένα άρμα, γιατί δεν υπήρχε άλλος άμεσος και γρήγορος τρόπος. Οί φοιτητές Σταμέλος και Λαλιώτης είδοποίησαν όλους με τηλεβόα να απομακρυνθούν από την πύλη και τα παράπλευρα κιγκλιδώματα και να υποχωρήσουν σε ασφαλή απόσταση πίσω από το δεύτερο όχημα το οποίο σφράγιζε την πύλη. Σύμφωνα με τον Σταμέλο, υποχώρησαν όλοι πίσω από το δεύτερο όχημα.

Ο ύπilaρχος Γουνελάς ρώτησε τον Σταμέλο αν μπορεί να προχωρήσει¹⁷ και στην συνέχεια είσῆλθε με το άρμα του στον χώρο, διέλυσε την πύλη, παρέσυρε τα εμπόδια και προχώρησε περί τα δέκα μέτρα¹⁸. Είναι αρκετά γνωστό και εύκολα διαθέσιμο το σχετικό απόσπασμα φιλμ όπου το άρμα έπιταχύνει και συγκρούεται με ταχύτητα στην πύλη. Η αλήθεια είναι, ότι όχι μόνο ο Γουνελάς αλλά και ο Σταμέλος υποστηρίζουν¹⁷ ότι η «ταχύτητα» του φιλμ είναι τουλάχιστον διπλάσια της πραγματικής, γεγονός το οποίο κατέθεσαν και στην δίκη για τα γεγονότα του Πολυτεχνείου το 1975. Στην πραγματικότητα το άρμα προχώρησε άργα προς την πύλη, έστρεψε το πυροβόλο προς τα πίσω για να μην προκληθούν ζημιές στα όπλικά συστήματα, για μία στιγμή σχεδόν σταμάτησε και στην συνέχεια προχώρησε, έσπρωξε και έρριξε την πύλη. Πρόκειται για στρατιωτικό χειρισμό που προβλέπεται να εκτελούν τα άρματα στο πεδίο της μάχης ακριβώς με αυτόν τον τρόπο. Κατά τον Τσεβά, η έγκριση για την είσοδο του άρματος δόθηκε, ιεραρχικώς, από τον ίλαρχο Σπυρίδωνα Σταθάκη, έπικεφαλή του Γουνελά⁹, γεγονός το οποίο, όμως, ο Γουνελάς δεν αναφέρει στην λεπτομερή συνέντευξή του.

Ένα από τα άγαπημένα μυθεύματα για το «πολυτεχνείο» είναι ότι πίσω από την πύλη ήταν δεκάδες φοιτητές που τους έλιωσαν τα τάνκς. Σύμφωνα με το βούλευμα, τα μοναδικά τρία θύματα στον προαύλιο χώρο τα οποία μπορούν

νά σχετισθοῦν με τὴν εἴσοδο τοῦ ἄρματος ἦταν οἱ ἐξῆς: ὁ δημοσιογράφος Νίκος Πατσαβὸς ποὺ εἶχε σκαρφαλώσει σὲ μία ἀπὸ τὶς κολῶνες τῆς πύλης καὶ ἔχασε τὴν ἰσορροπία του καὶ ἔπεσε χωρὶς κάποιο σοβαρὸ τραυματισμό, ὁ φοιτητὴς Σωτήριος Κοκκίνης σκαρφαλωμένος στὰ παρακείμενα κιγκλιδῶματα ποὺ ἐπίσης ἔχασε τὴν ἰσορροπία του καὶ ἔπεσε χωρὶς σοβαρὸ τραυματισμό καὶ ἡ φοιτήτρια Καλλιόπη Ρηγοπούλου, ἡ ὁποία τραυματίσθηκε ἀπὸ μεταλλικὸ ἀντικείμενο ποὺ ἐκσφενδονίσθηκε κατὰ τὴν θραύση τῆς κατασκευῆς καὶ τῶν ἐμποδίων ἀπὸ τὸ ἄρμα. Σύμφωνα μάλιστα με τὴν ἴδια, ἓνας λοχαγὸς καὶ κάποιοι στρατιῶτες, τὴν σήκωσαν, τὴν τοποθέτησαν σὲ φορεῖο καὶ τὴν μετέφεραν στὸν σταθμὸ πρώτων βοηθειῶν. Τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν ὑπῆρξαν νεκροὶ μέσα στὸν χώρο τοῦ πολυτεχνείου ἐπιβεβαιώνει καὶ ὁ Σταμέλος¹⁷.

Μερικὰ χρόνια ἀργότερα, στὴν δεκαετία τοῦ '80, ὁ δήμαρχος Μπέης εἶχε δώσει ἐντολὴ νὰ βρεθοῦν οἱ τάφοι τῶν δεκάδων φοιτητῶν ποὺ τοὺς «πάτησε το τάνκ» στὸ «πολυτεχνεῖο», χωρὶς ἀποτελέσματα, ἐκτὸς ἂν κάποιοι τοὺς...ψάχνουν ἀκόμη.

Ἀκολούθησε ἡ ἐξοδος τῶν ἐγκλωβισμένων ἀπὸ τὰ κτήρια. Πραγματοποιήθηκαν ἀρκετὲς προσαγωγές καὶ συλλήψεις, ὅπως καὶ στὴν εὐρύτερη περιοχὴ καθ' ὅλη τὴν διάρκεια τῶν ταραχῶν. Σύμφωνα τόσο με τὸν Γρηγοριάδη, ὅσο καὶ με τὸν Τσεβά, στὸν χώρο τοῦ Πολυτεχνείου **δὲν ὑπῆρξε οὔτε ἓνας νεκρός**. Ὁ Τσεβάς ἀναφέρει χαρακτηριστικά: «Οὐδεὶς ἀπολύτως ἐκ τῶν σπουδαστῶν τοῦ Πολυτεχνείου ἐφονεύθη κατὰ τὸ ἀνωτέρω τριήμερον» σύμφωνα με τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 33437 /11.10.74 ἔγγραφον τῆς Συγκλήτου τοῦ Ἰδρύματος πρὸς τὴν Εἰσαγγελία. Οὔτε νεκροὶ πολίτες ἄλλων ομάδων διαδηλωτῶν ἐντὸς ἢ πέριξ τοῦ Πολυτεχνείου ὑπῆρξαν. Ὁ Τσεβάς συγκεκριμένα γράφει στὸ πόρισμά του: *«Πολλὰ τῷ ὄντι περὶ μεγάλου ἀριθμοῦ νεκρῶν διαδίδονται καὶ θρυλοῦνται. Διάφοροι κατάλογοι περὶ τούτων κυκλοφοροῦν, δύο τῶν ὁποίων ἀναφερόντες ὀνόματα νεκρῶν 46 καὶ 59,*

άντιστοίχως, περιήλθαν εἰς χείρας μου καὶ ἀπετέλεσαν ἀντικείμενον εἰδικῆς, ἐπισταμένης καὶ ἀγωνιώδους ἐρεύνης. ... Εἶναι ἀμφότεροι ἐλλιπεῖς κατὰ τὰ στοιχεῖα των καὶ ἡ ἐπ' αὐτῶν ἐρευνα εἰς οὐδὲν τὸ συγκεκριμένον ἀπέληξε.»

Ποῦ, ὅμως, ὑπῆρξαν νεκροί; Νεκροί ὑπῆρξαν (συνολικὰ 23 ἐπιβεβαιωμένες περιπτώσεις μὲ πιθανὸ καὶ 24^ο θύμα) σὲ διάφορα σημεῖα τῶν Ἀθηνῶν, καὶ μάλιστα τόσο μακριὰ ὅσο οἱ Ἅγιοι Ἀνάργυροι καὶ τὰ Νέα Λιόσια. Κάποιοι ἦταν διαδηλωτὲς, κάποιοι ἦταν ἄτυχοι πολίτες (π.χ. μία ἀπλὴ νοικοκυρά σὲ ἄνδρον –ταράτσα- οἰκίας) ποὺ δέχτηκαν ἀδέσποτες σφαῖρες ἢ βρέθηκαν σὲ λάθος σημεῖο, λάθος στιγμή (π.χ. ἓνα ἀπὸ τὰ θύματα διέσχισε κεντρικὸ δρόμο στὴν Ἀθήνα). Ὅρισμένα ἀπὸ τὰ θύματα σκοτώθηκαν στὶς 18 Νοεμβρίου 1973, μετὰ τὴν λήξη τῶν γεγονότων τοῦ Πολυτεχνείου καὶ τὴν ἐπιβολὴ στρατιωτικοῦ νόμου. Παρὰ τὶς ὅποιες εἰκασίες, δὲν διευκρινίστηκε ποτὲ ἂν ὅλοι αὐτοὶ οἱ νεκροὶ χτυπήθηκαν ἀπὸ πυρὰ ὅπλων τῶν σωμάτων ἀσφαλείας, τοῦ στρατοῦ ἢ τρίτων (ὡς ἔχει ἤδη ἀναφερθεῖ, ὑπῆρξε καὶ ἐπιβεβαιωμένη χρῆση πυροβόλων ὅπλων ἀπὸ διαδηλωτὲς κατὰ ἀστυνομικοῦ). Εἶναι μάλιστα χαρακτηριστικὴ καὶ ἡ περίπτωση τοῦ Ἀλέξανδρου Παπαθανασίου ὁ ὁποῖος στὶς 13.30 τῆς 18.11.1973, ἐνῶ βάδιζε μὲ τὶς κόρες του στὴν διασταύρωση τῶν ὁδῶν Δροσοπούλου καὶ Κύθνου, ἀπέναντι ἀπὸ τὸ ΙΣΤ' Ἀστυνομικὸ Τμήμα, βρέθηκε ἐν μέσῳ διασταυρούμενων πυρῶν. Ἄραγε ποιοὶ ἔβαλλαν κατὰ τῶν ἀστυνομικῶν καὶ γιατί οἱ ἀστυνομικοὶ ἀνταπέδωσαν μὲ καταιγισμό πυρῶν;

Ὁ ἀριθμὸς τῶν 23 ἢ 24 νεκρῶν διαφέρει κατὰ πολὺ ἀπὸ μεγαλύτερους ἀριθμοὺς νεκρῶν τῆς «μυθολογίας τοῦ Πολυτεχνείου». Ὁ Λεωνίδας Καλλιβερετάκης¹⁹, ὁ ὁποῖος ἔχει πραγματοποιήσει ἴσως τὴν πλέον σοβαρὴ μελέτη στὸ ζήτημα αὐτὸ γιὰ τὸ Ἐθνικὸ Ἰδρυμα Ἑρευνῶν, κατὰ τὴν περίοδο 2002-2004, ἀναφέρει χαρακτηριστικῶς ὅτι: «*η χαώδης καὶ ατεκμηρίωτη πληροφόρηση που υπάρχει γύρω από αυτό το ζήτημα, δεν είναι δυνατόν να*

απολαμβάνει εσαεί αυτή την ιδιότυπη 'ασυλία', στο όνομα της δήθεν προστασίας της φήμης του Πολυτεχνείου». Τα όνόματα όλων των νεκρών των ταραχών, από τον πλέον έγκυρο κατάλογο του Καλλιβρετάκη, αναγράφονται στο Παράρτημα Ι.

Οι τραυματίες των γεγονότων, που πέρασαν από σταθμούς πρώτων βοηθειών, συμπεριλαμβανομένων πάρα πολλών πολιτών με αναπνευστικά προβλήματα, ανήλθαν στους 1028 σύμφωνα με τον ιστορικό Γρηγοριάδη και 1103 σύμφωνα με τον Είσαγγελέα Τσεβά. Σε αυτούς περιέχονται και οι δεκάδες τραυματίες της Αστυνομίας Πόλεων, της Χωροφυλακής και του Στρατού (ο Τσεβάς αναφέρει 61 τραυματίες μόνο για την Αστυνομία Πόλεων).

Πραγματοποιήθηκαν 866 προσαγωγές και συλλήψεις, εκ των οποίων, μόνο 317 άφοροῦσαν φοιτητές. Συνελήφθησαν και ο Πρύτανης του Πολυτεχνείου Κωνσταντίνος Κονοφάγος και οι διδάσκοντες: Σκουληκίδης, Βέης, Κουμούτσος και Σακελλαρίδης⁹. Πάντως στις πρώτες δίκες, λίγες ημέρες αργότερα, καταδικάστηκαν... πέντε! άτομα²⁰.

Παρά την σχετική «μυθολογία», δεν υπήρξαν άγνοούμενοι στις ταραχές. Ή γραφική περίπτωση της Ήλένιας²¹, της «χαμένης» κοπέλας ένδς φοιτητή, αποδείχθηκε ψευδής και μάλιστα ή φωτογραφία της «άγνωστης» προήλθε από φωτογραφία ξανθοῦ φωτομοντέλου σὲ διαφήμιση σαμπουὰν στοῦ ἑξωτερικό!

Στις 13:30 ἐπεβλήθη στρατιωτικὸς νόμος με ἀνακοίνωση τοῦ Προέδρου Γεωργίου Παπαδόπουλου. Σίγουρα ἦταν ἓνα προβληματικὸ γεγονὸς γιὰ τὴν μεταβατικὴ κυβέρνηση καὶ δὲν διευκόλυνε τὴν μετάβαση σὲ ἐκλογές. Πολλὰ ἔχουν εἰπωθεῖ γιὰ αὐτό, καὶ ἐδῶ ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ἡ δήλωσι²² τοῦ ὑφυπουργοῦ παρὰ τῷ πρωθυπουργῷ Ζουρνατζῆ Σπυρίδωνος ὅτι «Ἡ ἐπιβολὴ τοῦ Στρατιωτικοῦ Νόμου διὰ διατάγματος τοῦ Προέδρου τῆς

Δημοκρατίας ἐγένετο μετ' εἰσήγησιν τοῦ πρωθυπουργοῦ κ. Σπ. Μαρκεζίνη».

Αὐτὸ ἦταν καὶ τὸ τέλος τῶν ταραχῶν.

Ὁ ρόλος τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος Ἑλλάδας

Τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα προσπάθησε νὰ ἀξιοποιήσῃ τὰ γεγονότα, τουλάχιστον, πρὶν τὴν δραματικὴ κατάληξή τους, δημιουργώντας κλίμα σύγκρουσης, ἀδιαφορώντας γιὰ τὶς ὅποιες συνέπειες αὐτῆς τῆς ἐπιλογῆς. Δυστυχῶς, στὸν βωμὸ τῆς πολιτικῆς ἰσχυροποιήσεως του, ἀποτελοῦσε συνήθη πρακτικὴ τοῦ συγκεκριμένου πολιτικοῦ σχήματος (ἀντίσταση-συμμοριτοπόλεμος, θάνατος Πέτρουλα στὰ «Ἰουλιανὰ» κλπ), ἡ ἐπιδίωξη ταραχῶν καὶ ἡ θυματοποίηση ἀπλῶν πολιτῶν γιὰ περαιτέρω ἐπικοινωνιακὴ ἐκμετάλλευση καὶ ἀποκόμιση πολιτικῶν ὀφελῶν. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ παρατήρηση γιὰ ὅσα ἔγγραψε ὁ παρανόμως τότε ἐκδιδόμενος «Ριζοσπάστης» στὸ φύλ. ὑπ' ἀριθμὸν 65: *«Τὸ Κόμμα μας πάλευε νὰ μετατρέψῃ τὴν ὀργή τους (δηλ. τῶν φοιτητῶν) σὲ κινητοποίηση, ἔτσι ποὺ νὰ ὀξυνθοῦν οἱ ἀντιθέσεις... νὰ δημιουργηθοῦν καλύτεροι ὅροι πάλης γιὰ τὶς ἐπικείμενες συγκρούσεις μὲ τὴν δικτατορία...».*

Ἐνδιαφέρουσα ὅμως εἶναι καὶ ἡ παρατήρηση τοῦ ἀκροδεξιοῦ ἀρθρογράφου Δημητρακόπουλου²³, ὅτι τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα εἶχε καταγγεῖλει τὶς φοιτητικὲς κινητοποιήσεις ὥς προβοκάτσια «σκοτεινῶν στρατοκρατορικῶν δυνάμεων» καὶ μάλιστα τὰ σχετικὰ ἀναφέρονται στὸ τότε τεύχος ὑπ' ἀριθμὸν 8 τῆς Πανσπουδαστικῆς (Φοιτητικῆς Νεολαίας τοῦ ΚΚΕ). Τὸ πιθανότερο ἦταν οἱ φοιτητικὲς κινητοποιήσεις νὰ μὴν εἶχαν τὴν «ἐγκριση» καὶ τὸν «ἐλεγχον» τοῦ Κόμματος καὶ ὥς γνωστὸ νὰ δέχθηκαν ὀξεῖα κριτικὴ ἀπὸ τοὺς πιστοὺς κομμουνιστές.

Σίγουρα τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα ἐπέδιωσε τὴν ὁδὸ τῆς σύγκρουσης. Παραμένει ἀβέβαιο ἂν ἐνορχήστρωσε τὰ γεγονότα μέσα στὸ Πολυτεχνεῖο ὅπως ἤθελε ἡ ἡγεσία του. Σύμφωνα δε μὲ τὸν Σταμέλλο, ὅταν τὰ γεγονότα κλιμακώθηκαν λίγο πρὶν τὴν εἴσοδο τοῦ ἄρματος, οἱ «σύντροφοι» εἶχαν ἐγκαταλείψει τὸν χῶρο.

Ὁ ἐπίλογος τοῦ δράματος

Ἡ ἄρση τοῦ στρατιωτικοῦ νόμου, ὁ ὁποῖος ἐπιβλήθηκε στὶς 17 Νοεμβρίου, ἀνακοινώθηκε τὸ Σάββατο τῆς 24 Νοεμβρίου 1973. Οἱ Ἀθηναῖοι ξεχύθηκαν τὸ βράδυ τῆς ἴδιας ἡμέρας νὰ διασκεδάσουν. Νωρὶς τὰ ξημερώματα τῆς Κυριακῆς 25 Νοεμβρίου, ὁ Ταξίαρχος Ἰωαννίδης, ἀνέτρεψε τὴν κυβέρνηση Μαρκεζίνη καὶ συνέλαβε τὸν Παπαδόπουλο. Στὴν συνέχεια ἐπέβαλλε τὸ δικό του καθεστῶς, μὲ αὐτὸν νὰ κινεῖ ὅλα τὰ νήματα τῆς ἐξουσίας. Τὸ «πολυτεχνεῖο» δὲν ἔρριξε ποτὲ τὴν «χούντα», παρὰ τὰ ὅσα παρουσιάζονται στὶς σχετικὲς ἐπετειακὲς ἐκδηλώσεις κάθε χρόνο.

Μετὰ τὴν Μεταπολίτευση διατάχθηκαν ἔρευνες γιὰ τὶς ταραχὲς τοῦ Νοεμβρίου 1973. Στὴν προσπάθεια νὰ ἀποδωθοῦν εὐθύνες ἀξίζει νὰ γίνῃ ἀναφορὰ στὸ πόρισμα τοῦ Εἰσαγγελέα Τσεβᾶ. Κατὰ τὸν Τσεβᾶ: « *Τονιστέον κατ' ἀρχὴν ὅτι οὐδεμία, καθ' ἡμᾶς, βαρύνει ποινικὴ εὐθύνη μέλος τῆς τότε πολιτικῆς Κυβερνήσεως*». Θεώρησε ὅμως ὅτι οἱ παρακάτω ἦταν «οἱ ὑπεύθυνοι πρὸς κολασμό», ὅτι βαρύνονται μὲ ποινικὲς εὐθύνες καὶ ὁδηγήθηκαν σὲ περαιτέρω ἀνακρίσεις καὶ δίκες:

- 1) Γεώργιος Χρ. Παπαδόπουλος, τότε Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας.
- 2) Δημήτριος Ἀριστοτ. Ἰωαννίδης, Ὑποστράτηγος, ε.α. τότε διοικητῆς τῆς ΕΣΑ (Ἑλληνικὴ Στρατιωτικὴ Ἀστυνομία)
- 3) Μιχαὴλ Ρουφογάλης, Ὑποστράτηγος ε.α., τότε Ἀρχηγὸς τῆς ΚΥΠ (Κεντρικὴ Ὑπηρεσία Πληροφοριῶν).

- 4) Νικόλαος Ντερτιλής, Ταξίαρχος, τότε έπιτελάρχης ΑΣΔΕΝ (Ανώτατη Στρατιωτική Διοίκηση Έσωτερικού καὶ Νήσων)
- 5) Δημήτριος Ίωάννου, Ζαγοριαννάκος, Άντιστράτηγος ε.α. τότε Άρχηγός Ένόπλων Δυνάμεων.
- 6) Κωνσταντίνος Ίωάννου Μαυροειδής, Άντιστράτηγος ε.α. τότε Δ / ντής ΑΣΔΕΝ, έχων τόν συντονισμό καὶ τὸ γενικὸ πρόσταγμα τῆς ἐπιχειρήσεως.
- 7) Νικόλαος Κων. Ραφαηλάκης, Άντιστράτηγος ε.α., τότε Δ / ντής τῆς ΣΔΑ (Στρατιωτική Διοίκηση Ἀθηνῶν)
- 8) Νικόλαος Ἀριστ. Δασκαλόπουλος, τότε Άρχηγός τῆς Ἀστυνομίας.
- 9) Λουκάς Γεωργίου Χριστολουκάς, τότε Διευθυντής τῆς Ἀστυνομίας Ἀθηνῶν.
- 10) Θρασύβουλος Γιοβάνης, τότε Συνταγματάρχης, ἐπικεφαλῆς των στρατιωτικῶν τμημάτων εἰς τὴν κατὰ τοῦ Πολυτεχνείου ἐπιχείρηση.
- 11) Σπυρίδων Σταθάκης, Ἰλαρχος τεθωρακισμένων
- 12) Σταῦρος Βαρνάβας, Άντιστράτηγος ε.α., Δ / ντής τοῦ Μικτοῦ Ἐπιτελείου (Στρατὸς-Χωροφυλακῆ-Υπουργεῖο Δημοσίας Τάξεως).
- 13) Ἡλίας Τσιαούρας ἢ Τσαπούρης, πολίτης.
- 14) Εὐάγγελος Κων. Μαντζῶρος, Ἀνθυπίλαρχος τότε τεθωρακισμένων
- 15) Οἱ ὑπίλαρχοι Μιχαήλ Γουνελάς καὶ ὁ Ἀνθυπασπιστὴς Λάμπρος Κωνσταντέλλος, ἀξιωματικοὶ τοῦ ΚΕΤΘ
- 16) Ίωάννης Νικ. Καλύβας, Ὑπαστυνόμος, 3 ἀρχιφύλακες καὶ 4 ἀστυφύλακες
- 17) Βασίλειος Γεωργίου Μπουκλάκος, τότε Διοικητικὸς Δ / ντής τοῦ Ρυθμιστικοῦ.
- 18) Δημήτριος Κων. Κατσούλης, Ταγματάρχης Χωροφυλακῆς
- 19) Δημήτριος Παναγ. Πίμπας, φέρεται ὡς τότε ὑπάλληλος τῆς ΚΥΠ

Ἡ τελικὴ δίκη γιὰ τὰ αἵματηρὰ γεγονότα τοῦ Πολυτεχνείου πραγματοποιήθηκε σὲ εἰδικὴ δικαστικὴ αἴθουσα στὶς φυλακὲς Κορυδαλλοῦ κατὰ τὴν περίοδο 16 Ὀκτωβρίου - 30 Δεκεμβρίου 1975, μὲ βαρύτατες καταδίκες γιὰ τοὺς κύριους ἐνόχους.

Γιατί ξγινε τὸ Πολυτεχνεῖο:

Μέχρι σήμερα, τίθεται τὸ ἐρώτημα ἐὰν τὰ γεγονότα ἦταν ὑποκινούμενα ἢ τυχαῖα. Ποταμοὶ μελάνης ἔχουν ἀναλωθεῖ γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ καὶ δὲν εἶναι σκοπὸς τοῦ παρόντος ἢ ὅποια προσπάθεια ἀναζήτησης στοιχείων καὶ ἐρμηνείας. Πέρα ἀπὸ ἀνεπιβεβαίωτες ἀναφορές, κυρίως στὸν ἀκροδεξιό χῶρο, γιὰ ἀνάμιξη ἰσραηλινῶν κατασκόπων, ὑπάρχουν τουλάχιστον τέσσερις πιθανές ἐκδοχὲς^{9,24}.

- Τὰ γεγονότα ἦταν τυχαῖα καὶ ἦταν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς φιλελευθεροποίησης τοῦ καθεστώτος μὲ τὴν δυνατότητα τῶν φοιτητῶν καὶ ἄλλων ὁμάδων νὰ ἐπιδιώκουν ἀκόμη μεγαλύτερες παραχωρήσεις σὲ σχέση μὲ τὸ παρελθόν. Τὸ «πολυτεχνεῖο» ἦταν ἀπλῶς μία ἀντίδραση μέρους τοῦ ἀριστεροῦ φοιτητικοῦ κινήματος ποὺ ἔχασε, στὴν πορεία, κάθε ἐλεγχο.

- Τὸ πολυτεχνεῖο δημιουργήθηκε ἀπὸ τὸν Γεώργιο Παπαδόπουλο γιὰ νὰ ἰσχυροποιήσει τὴν θέση του στὴν νέα μεταβατικὴ τάξη πραγμάτων

- Κατὰ ἄλλους ὑπεύθυνος ἦταν ὁ Ἰωαννίδης, ὁ ὁποῖος ἐπιθυμοῦσε μία ἔκρυθμη κατάσταση γιὰ νὰ δικαιολογήσει τὴν δική του παρέμβαση καὶ τὴν κατάλυση τῆς μεταβατικῆς κυβέρνησης Μαρκεζίνη.

- Ἔχει ἐξεταστεῖ καὶ ὁ ρόλος τῶν Ἀμερικανῶν, οἱ ὁποῖοι φέρονται νὰ εἶχαν ὀφέλη ἀπὸ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ Παπαδόπουλου, τὴν ἀναστολὴ τῆς μεταβατικῆς κυβέρνησης καὶ τὴν ἐγκαθίδρυση ἐνὸς καθεστώτος φιλικότερου στὰ συμφέροντά τῶν ΗΠΑ στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο. Ὁ Παπαδόπουλος εἶχε δημιουργήσει ἀρκετὰ προβλήματα στοὺς Ἀμερικανούς τὸ 1973 μὲ τὴν στάση του στὰ θέματα στρατιωτικῶν προμηθειῶν, στὴν σύγκρουση Ἀράβων-Ἰσραήλ καὶ σὲ ἄλλα ζητήματα.

Ὁ «ἑορτασμός» τοῦ Πολυτεχνείου

Τὸ «πολυτεχνεῖο» μεγαλοποιήθηκε καὶ αξιοποιήθηκε ἐπικοινωνιακὰ ἀπὸ τὴν Μεταπολίτευση καὶ μετὰ. Ὁ «ἐορτασμός» του καθιερώθηκε στὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ 1980 ἀπὸ τὴν τότε κυβέρνηση τοῦ ΠΑΣΟΚ. Δυστυχῶς οἱ ἐπετειακὲς ἐκδηλώσεις συνοδεύονταν σχεδὸν πάντα ἀπὸ ταραχὲς, κάποιες πολὺ σοβαρές.

ΑΝΑΦΟΡΕΣ

1 Γρηγοριάδη Σόλωνος, 2010, Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας, Εκδόσεις Polaris, Αθήνα, Τόμος Γ', 723

2 ibid, 724

3 ibid, 729-732, 764

4 ibid, 737

5 Διαμαντόπουλος Θάνος, 1990, Κώστας Μητσοτάκης – Πολιτική βιογραφία: 1961-1974, Από τον Ανένδοτο στην Δικτατορία, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα

6 Γρηγοριάδη Σόλωνος, 2010, Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας, Εκδόσεις Polaris, Αθήνα, Τόμος Γ', 764

7 ibid, 765

8 ibid, 766

9 Τσεβᾶ Δημητρίου, Εισαγγελέος Πρωτοδικών, Υποβολή φακέλου ενεργηθείσης προκαταρκτικής Εξετάσεως προς διακρίβωσιν τυχόν τελέσεως αξιοποιήσιμων πράξεων εξ αφορμής των περί το Πολυτεχνείον γνωστών αιματηρών εκδηλώσεων του Νοεμβρίου 1973, προς τον Προϊστάμενον της Εισαγγελίας Πρωτοδικών Αθηνών, 14 Οκτωβρίου 1974

10 Γρηγοριάδη Σόλωνος, 2010, Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας, Εκδόσεις Polaris, Αθήνα, Τόμος Γ', 768

11 ibid, 769

12 ibid, 773

13 ibid, 777

14 ibid, 782-786

15 ibid, 792

16 ibid, 787

17 ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ 1973 ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΣΤΑΜΕΛΟΣ & ΜΙΧΑΛΗΣ ΓΟΥΝΕΛΑΣ, 3/12/2017, στην «κυριακάτικη δημοκρατία»
<https://www.youtube.com/watch?v=SjrEvFa1OTE>

18 Γρηγοριάδη Σόλωνος, 2010, Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας, Εκδόσεις Polaris, Αθήνα, Τόμος Γ', 794

19 Καλλιβρετάκης Λεωνίδας, 2004, «Το ζήτημα των θυμάτων: Νεκροί και τραυματίες» στο Γάτος Γιώργος, *Πολυτεχνείο '73: ρεπορτάζ με την Ιστορία: Οι μαρτυρίες, οι φοιτητικές αντιδικτατορικές οργανώσεις, τα ντοκουμέντα.*, Αθήνα, Έκδ. Φιλιππότη, διαθέσιμο στο σύνδεσμο του Έθνικού Ίδρύματος Έρευνών
<https://helios-eie.ekt.gr/EIE/handle/10442/8782>

20 Γρηγοριάδη Σόλωνος, 2010, Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας, Εκδόσεις Polaris, Αθήνα, Τόμος Γ', 795

21 Ανδρουτσόπουλου Α., 1993, Η Μαρτυρία ενός Πρωθυπουργού, Έκδόσεις «Τὸ Οἰκονομικόν», Αθήνα, 46

22 Γρηγοριάδη Σόλωνος, 2010, Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας, Εκδόσεις Polaris, Αθήνα, Τόμος Γ', 800

23 Δημητρακόπουλου Γ, Πολυτεχνείο 1973- 2012 – 39 χρόνια ψέματα!, Έφημερίδα Χρυσή Αύγή, 17 Νοεμβρίου 2012

24 Γρηγοριάδη Σόλωνος, 2010, Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας, Εκδόσεις
Polaris, Αθήνα, Τόμος Γ', 803-807

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

Ο κατάλογος των νεκρών των ταραχών του Νοεμβρίου 1974, σύμφωνα με την μελέτη του Εθνικού Ιδρύματος Έρευνών:

1. Σπυρίδων Κοντομάρης του Αναστασίου, 57 έτων, δικηγόρος. Στις 16.11.1973 και ώρα 20.30-21.00, στην διασταύρωση των οδών Γεωργίου Σταύρου & Σταδίου, προσβλήθηκε από δακρυγόνα αέρια με συνέπεια να υποστεί έμφραγμα και να αποβιώσει.
2. Διομήδης Κομνηνός του Ιωάννη, 17 έτων, μαθητής. Στις 16.11.1973 και ώρα 21.30-21.45, στην διασταύρωση των οδών Αβέρωφ & Μάρνη, τραυματίστηκε θανάσιμα από πυρά.
3. Σωκράτης Μιχαήλ, 57 έτων,, έμπειρογνώμων ασφαλιστικής εταιρείας. Στις 16.11.1973 και ώρα 21.00-22.30, μεταξύ των οδών Μπουμπουλίνας και Σόλωνος, προσβλήθηκε από δακρυγόνα αέρια με συνέπεια να υποστεί απόφραξη στεφανιαίας. Μεταφέρθηκε ήμιθανής στον Σταθμό του Έλληνικού Έρυθρου Σταυρού όπου και πέθανε.
4. Toril Margrethe Engeland του Per Reidar, 22 έτων, φοιτήτρια από την Νορβηγία. Στις 16.11.1973 και ώρα τραυματίστηκε θανάσιμα από πυρά πλησίον της Πλατείας Αιγύπτου.
5. Βασίλειος Φάμελλος του Παναγιώτη, 26 έτων, ιδιωτικός υπάλληλος. Στις 16.11.1973 και ώρα 23.30, τραυματίστηκε θανάσιμα από πυρά κατά την επίθεση διαδηλωτών στο Ύπουργείο Δημοσίας Τάξεως.
6. Γεώργιος Σαμούρης του Ανδρέα, 22 έτων, φοιτητής Παντείου. Σύμφωνα με τον εισαγγελέα Τσεβά, πυροβολήθηκε έξ έπαφής σε άγνωστο σημείο και το πτώμα του μεταφέρθηκε και αφέθηκε στην διασταύρωση των οδών Καλλιδρομίου και Ζωσιμάδων όπου και βρέθηκε στις 16.11.1973 και ώρα 24.00.
7. Δημήτριος Κυριακόπουλος του Άντωνίου, 35 έτων, οικοδόμος. Κατά τις βράδυνες ώρες της 16.11.1973 ενώ βρισκόταν στην περιοχή του Κέντρου των Αθηνών με διαδηλωτές, προσβλήθηκε από δακρυγόνα και κτυπήθηκε με ράβδους. Πέθανε από επιπλοκές στις 19.11.1973.
8. Σπύρος Μαρίνος του Διονυσίου, 31 έτων, ιδιωτικός υπάλληλος. Κατά τις βράδυνες ώρες της 16.11.1973 ενώ βρισκόταν στην περιοχή του Κέντρου των Αθηνών με διαδηλωτές, κτυπήθηκε από αστυνομικούς με ράβδους και υπέστη κρανιοεγκεφαλικές κακώσεις. Μεταφέρθηκε στο Θεραπευτήριο Πεντέλης, όπου πέθανε την Δευτέρα 19.11.1973.
9. Νικόλαος Μαρκούλης του Πέτρου, 24 έτων, εργάτης. Κατά τις πρωινές ώρες της 17.11.1973, ενώ βάδιζε στην πλατεία Βάθης, δέχθηκε πυρά. Μεταφέρθηκε στο Ρυθμιστικό Κέντρο Αθηνών (Γενικό Νοσοκομείο Αθηνών), όπου πέθανε στις 19.11.1973.
10. Αίκατερίνη Αργυροπούλου, 76 έτων. Στις 10.00 της 17.11.1973, ενώ βρισκόταν στην ταράτσα της οικίας της στους Άγιους Ανάργυρους Αττικής

(δηλαδή αρκετά χιλιόμετρα μακριά από το Πολυτεχνείο), τραυματίστηκε από σφαίρα όπλου. Διακομίστηκε σε κλινική όπου νοσηλεύτηκε για αρκετές ημέρες και κατόπιν μεταφέρθηκε στο σπίτι της. Πέθανε συνεπεία του τραύματός της τον Μάιο του 1974.

11. Στυλιανός Καραγεώργης του Άγαμέμνονος, 19 ετών, οικοδόμος. Στις 10.15 της 17.11.1973, ενώ βρισκόταν μεταξύ των κινηματογράφων «ΑΕΛΛΩ» και «ΕΑΛΗΝΙΣ», τραυματίστηκε από πυρά. Μεταφέρθηκε στο Κ.Α.Τ., όπου πέθανε στις 30.11.1973.

12. Μάρκος Καραμανής του Δημητρίου, 23 ετών, ηλεκτρολόγος. Στις 10.30 περίπου της 17.11.1973, ενώ βρισκόταν στην ταράτσα πολυκατοικίας επί της Πλατείας Αίγυπτου 1, τραυματίστηκε θανάσιμα στο κεφάλι από πυρά.

13. Αλέξανδρος Σπαρτίδης του Εύστρατιου, 16 ετών, μαθητής. Στις 10.30-11.00 της 17.11.1973, ενώ βάδιζε στη διασταύρωση των οδών Πατησίων και Κότσικα, τραυματίστηκε θανάσιμα από πυρά.

14. Δημήτριος Παπαϊωάννου, 60 ετών, διευθυντής ταμείου αλευροβιομηχανών. Γύρω στις 11.30 της 17.11.1973, στην περιοχή της πλατείας Όμοιοις, προσβλήθηκε από δακρυγόνα και υπέστη έμφραγμα συνεπεία του οποίου απεβίωσε.

15. Γεώργιος Γερισιδής του Αλεξάνδρου, 47 ετών, έφοριακός υπάλληλος. Στις 12.00 της 17.11.1973, ενώ οδηγούσε στα Νέα Λιόσια, τραυματίστηκε θανάσιμα στο κεφάλι από πυρά.

16. Βασιλική Μπεκίάρη του Φωτίου, 17 ετών, εργαζόμενη μαθήτρια. , Νέος Κόσμος. Γύρω στις 12.00 της 17.11.1973, ενώ βρισκόταν στην ταράτσα του σπιτιού της στον Νέο Κόσμο, τραυματίστηκε θανάσιμα από πυρά.

17. Δημήτρης Θεοδώρας του Θεοφάνους, 52 ετών. Στις 13.00 της 17.11.1973, ενώ διέσχισε με την μητέρα του την διασταύρωση της οδού Όρεινης Ταξιαρχίας με την λεωφόρο Παπάγου στο Ζωγράφου, τραυματίστηκε θανάσιμα από πυρά.

18. Αλέξανδρος Βασίλειος (Μπασρί) Καρακάς, 43 ετών, Άφγανος τουρκικής υπηκοότητας, ταχυδακτυλουργός. Στις 13.00 της 17.11.1973, ενώ βάδιζε με τον 13χρονο γιό του στην διασταύρωση των οδών Χέυδεν και Άχαρνων, τραυματίστηκε θανάσιμα από πυρά.

19. Αλέξανδρος Παπαθανασίου του Σπυρίδωνος, 59 ετών, συνταξιούχος έφοριακός. Στις 13.30 της 18.11.1973, ενώ βάδιζε με τις κόρες του στην διασταύρωση των οδών Δροσοπούλου και Κύθνου, απέναντι από το ΙΣΤ' Αστυνομικό Τμήμα, βρέθηκε εν μέσω πυρών, με αποτέλεσμα να πάθει συγκοπή.

20. Ανδρέας Κούμπος του Στέργιου, 63 ετών, βιοτέχνης. Γύρω στις 11.00-12.00 (ή 14:00 κατά τον Τσεβά) της 18.11.1973, ενώ βάδιζε στην διασταύρωση των οδών Γ' Σεπτεμβρίου και Καποδιστρίου, τραυματίστηκε από πυρά προερχόμενα από στρατιωτικό όχημα. Μεταφέρθηκε στον Σταθμό του Έλληνικού Έρυθρου Σταυρού και μετά στο Κ.Α.Τ., όπου και πέθανε στις 30.1.1974.

21. Μιχαήλ Μυρογιάννης του Δημητρίου, 20 ετών, ηλεκτρολόγος. Στις 12.00 τῆς 18.11.1973, ἐνῶ βάδιζε στὴν διασταύρωση τῶν ὁδῶν Πατησίων καὶ Στουρνάρη, τραυματίστηκε στὸ κεφάλι ἀπὸ σφαῖρα περιστρόφου. Κατὰ τὴν Δίκη τοῦ Πολυτεχνείου, μετὰ τὴν Μεταπολίτευση, κατηγορήθηκε ὡς φυσικὸς αὐτουργὸς ὁ Ταξίαρχος Ντερτιλὴς τῆς ΑΣΔΕΝ καὶ καταδικάστηκε, χωρὶς νὰ ἀποδειχθεῖ ποτὲ ἡ ἐνοχὴ του.

22. Κυριάκος Παντελεάκης τοῦ Δημητρίου, 44 ετών, δικηγόρος. Στις 12.00-12.30 τῆς 18.11.1973, ἐνῶ βάδιζε στὴν διασταύρωση τῶν ὁδῶν Πατησίων καὶ Γλάδστωνος, τραυματίστηκε θανάσιμα ἀπὸ πυρὰ. Μεταφέρθηκε στὸ Ρυθμιστικὸ Κέντρο Ἀθηνῶν, ὅπου καὶ πέθανε στις 27.12.1973.

23. Εὐστάθιος Κολινιάτης, 47 ετών. Κτυπήθηκε στις 18.11.1973 ἀπὸ ἀστυνομικοὺς μὲ ράβδους καὶ ὑπέστη κρανιοεγκεφαλικὲς κακώσεις, συνεπεία τῶν ὁποίων πέθανε στις 21.11.1973.

24. Ιωάννης Μικρώνης τοῦ Ἀγγέλου, 22 ετών, φοιτητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Πατρῶν. Κτυπήθηκε μετὰ τὰ γεγονότα, ὑπὸ συνθήκες ἀδιευκρίνιστες. Συνεπεία τῆς κακοποίησης του πέθανε στις 17.12.1973 στὸ Λαϊκὸ Νοσοκομεῖο Ἀθηνῶν. Πρόκειται γιὰ πιθανὸ θύμα τῶν γεγονότων.